

Públic

UNAMUNO I LA DEMONITZACIÓ DE LA REPÚBLICA ESPANYOLA

Vicenç Navarro

Catedràtic Emèrit de Ciències Polítiques i Polítiques Públiques

Universitat Pompeu Fabra

25 de novembre del 2019

Estimulat per la bona acollida que va tenir en cercles progressistes del país la pel·lícula *Mientras dure la guerra*, que se centra en la figura de Miguel de Unamuno (que havia estat un dels intel·lectuals més coneguts d'Espanya als anys trenta i Rector Perpetu de la Universitat de Salamanca), vaig anar a veure-la al cinema. En general, en aquests cercles s'havia valorat positivament el missatge que la pel·lícula havia transmès. **La pel·lícula dona una visió de com es va preparar el cop militar del 1936 a Espanya, que segons Miguel de Unamuno havia tingut lloc per tal de corregir els suposats excessos i el desordre creats per la II República,** objectiu que ell havia compartit quan va tenir lloc el cop però del qual es va allunyar més tard, quan va veure que se'n desviava i el generalat estava influenciat pel general Millán-Astray (de famosa

crueltat), que es va convertir en el principal promotor del general Franco, que per fi (i, al principi, a contracor) va acceptar ser el "Caudillo por la Gracia de Dios". **Fou així com aquest cop va donar inici a una brutal repressió, justificada pels colpistes (dit en boca de Franco) perquè l'altre bàndol, el republicà, també ho feia. Segons la pel·lícula, la creixent presa de consciència que els insurrectes eren igual de repressius que els republicans que van substituir és el que va portar Unamuno a la seva gran decepció i denúncia dels colpistes als quals anteriorment havia donat suport (després d'haver denunciat la República pels seus excessos). El missatge que es transmet a la pel·lícula és, doncs, que les dues Espanyes (representades per dos personatges, Unamuno i un jove republicà en constant discussió com a teló de fons) eren igualment repressives, incapaces de debatre, convèncer i argumentar, ambdues mancades de maduresa democràtica.**

Admeto que en alguns cercles i en algunes parts d'Espanya aquesta pel·lícula es pot veure com una pel·lícula valuosa per a la causa democràtica, ja que mostra la crueltat dels colpistes i les barbaritats que van promoure. Per a aquelles persones que encara creuen que els colpistes del 1936 van ser necessaris per salvaguardar Espanya de les hordes republicanes (i que són milions, com ho testifica l'èxit de Vox a diverses parts del país) aquesta pel·lícula és

anatema. I suposo que aquesta és la causa que fos valorada positivament en cercles progressistes. Però per als qui estem en desacord amb l'existència de dues Espanyes igualment repressives, i que som hereus d'aquells que en el seu dia van denunciar el suport d'Unamuno al cop feixista, **la pel·lícula és criticable, ja que no és verídica en la naturalesa del conflicte conegut com la Guerra Civil. I d'aquesta deficiència, un punt clau és la naturalesa del terror exercit per l'Estat.**

El terrorisme va ser la característica del bàndol vencedor, l'Estat feixista

La República no va tenir mai el terror com a política d'Estat. En canvi, l'Estat feixista dictatorial sí que el va tenir, ja que era intrínsec a la naturalesa del règim. L'existència del terror era part essencial d'aquell règim generat per unes minories conscients que tenien la majoria de les classes populars en contra. Per això el terror era necessari per a la seva pròpia supervivència. No així per a la II República. El terror no va ser mai una política de l'Estat republicà. És més, fins i tot va intentar controlar els excessos de sectors de la població, recuperant i reconstruint les propietats afectades. Quan, per exemple, alguns sectors del moviment sindical obrer (que odiaven, amb raó, el clergat i les autoritats eclesiàstiques de l'Església catòlica, pel seu suport a l'enormement opressiu règim

borbònic) van començar a cremar i destruir les esglésies, va ser l'Estat republicà, i a Catalunya, el govern de la Generalitat, els que van intentar aturar aquests actes, i fins i tot reparar els danys causats als edificis. L'Estat republicà va tenir una política de restauració del dany als edificis, com queda documentat a l'exposició *Arqueologia a l'exili: el museu d'Arqueologia de Catalunya i la Guerra Civil espanyola (1936-1939)* que hi ha en aquest museu, que acredita l'enorme sacrifici que va fer aquest Estat per protegir les esglésies i altres edificis religiosos. **Associar la República amb la crema d'esglésies, tal com va fer recentment la presidenta de la Comunitat de Madrid, del PP, Isabel Díaz Ayuso, mostra el grau d'ignorància i/o manipulació de què la dreta és capaç per justificar l'enorme repressió que encara avui és glorificada per part de les dretes (i no només per part de Vox).** Per al bàndol feixista, els assassinats polítics eren part d'una política d'Estat. Com ha assenyalat el principal expert en feixisme europeu, el Professor Malefakis, de la Columbia University, a Nova York, **per cada assassinat polític que va cometre el règim feixista liderat per Benito Mussolini, el règim feixista liderat pel General Franco en va cometre 10.000. Va ser un dels règims més cruels i terroristes que hi hagi hagut a Europa en el segle XX.** Va ser el règim que va donar lloc a més assassinats polítics, els cossos dels quals continuen a dia d'avui en parador desconegut, un número, el de

desapareguts per causes polítiques, que és el més gran (en termes percentuals) en el món, després de Cambodja.

Els colpistes van ser explícits en el seu comportament, i van promoure el terrorisme. Tal com va dir el general Emilio Mola **"Hay que sembrar el terror... hay que dejar la sensación de dominio eliminando sin escrúpulos ni vacilaciones a todos los que no piensan como nosotros. Nada de cobardía. Si vacilamos en el ejercicio del terror no ganamos la partida"**. El terror va ser l'eix del que Paul Preston ha anomenat genocidi, amb l'execució e exili d'un milió d'espanyols com a part de l'**Holocaust Espanyol**. Fou precisament el rebuig popular al cop militar el que va establir la política de matança en massa de civils a cada poble i ciutat ocupats. La gran majoria de víctimes pertanyien a les classes populars que havien rebutjat el cop. **El terror sembrat pel feixisme tenia un component de classe molt accentuat, com també el va tenir el seu masclisme, ja que incloïa la violació de la dona com a part del terror**. Queipo de Llano, responsable de l'ocupació dels que s'autoanomenaven els "nacionals" (portadors d'un uninacionalisme espanyolista imperialista, que odiava una visió plurinacional d'Espanya) a Andalusia, havia encoratjat aquest comportament de càstig.

“Nuestros valientes legionarios y regulares han demostrado a los rojos cobardes lo que significa ser hombre de verdad. Y, a la vez, a sus mujeres. Esto es totalmente justificado porque estas comunistas y anarquistas predicán el amor libre. Ahora por lo menos sabrán lo que son hombres de verdad y no milicianos maricones. No se van a librar por mucho que berreen y pataleen.”

Aquest general encara està avui enterrat, amb tots els honors, a l'església-catedral de Sevilla, i no només Vox, sinó també el Partido Popular i Ciudadanos s'han oposat a la seva exhumació. Al classisme i sexisme s'hi afegia un terror racista que definia els que descrivien com a “rojos” com a éssers de raça inferior, que, com havia indicat **José Antonio Primo de Rivera, el fundador del partit feixista, eren “bereberes (de supuestas raza y cultura inferiores) que estaban invadiendo España para destruir la civilización cristiana”. Aquesta declaració es va fer al Dia de la Raça, i aquest personatge segueix enterrat en el monument al feixisme: el Valle de los Caídos.**

La ignorada o ocultada II República

La II República va ser una experiència positiva per a Espanya. Breu, però important. De fet, si es conegués el que va

passar realment durant la II República, es trencaria la creença àmpliament estesa a Europa (afavorida per la imatge tan negativa que va donar el règim feixista) que Espanya és un país violent, i s'ignora que **la II República va ser coneguda per les seves reformes progressistes, dutes a terme molt abans que a d'altres països, com França (que es presentava com un país més il·lustrat). Va aprovar, per exemple, l'avortament (primer, per la Generalitat de Catalunya, i després estès a la resta de l'Estat) anys abans que es fes a països com França (que estava governada per les esquerres). La II República va ser una de les èpoques més progressistes que ha viscut Espanya, i per a les classes treballadores i les dones va significar una enorme finestra de llibertats, ja que la monarquia havia estat sempre un sistema de govern preferit per l'Església, que mantenia sotmeses i ignorants les dones. Als anys 20 i 30 només el 0,51% de les dones joves cursava estudis superiors. La República va donar el dret a vot a les dones l'1 d'octubre del 1931 (el sufragi universal femení no va ser implantat a França fins al 1944, o a Bèlgica fins al 1948), i es van iniciar moltes reformes que van dotar de dignitat i oportunitats el col·lectiu femení.**

I per a les classes populars, la II República va significar una enorme obertura, i va trencar amb les condicions –com la seva manca d'educació– que les mantenien en la ignorància. Aquesta

ignorància no era una conseqüència de l'oblit, sinó el resultat d'un projecte d'opressió de les dretes, a fi de mantenir la seva dependència emotiva i psicològica de l'Església. **A Catalunya, i a tots els territoris d'Espanya, les reformes educatives van assolir, durant la II República, sectors populars i territoris que no havien conegut mai el que era un mestre. Milers de mestres (inclosos el meu pare, la meva mare, els meus tiets i tietes) van anar a indrets remots del territori a donar classe, indrets on només s'hi podia accedir en mula. I van donar classe no només a nens, sinó també als adults. En realitat una de les acusacions vessades sobre els meus pares per part del tribunal feixista que els va jutjar, els va sentenciar i els va expulsar del magisteri va ser, entre moltes d'altres, fer servir l'escola pública per donar classe a persones adultes.**

La realitat és aquesta: intentar dignificar aquests grups que van oprimir les classes populars anomenant-les "l'altra Espanya" (una suposada Espanya de parts i bàndols iguals) és ocultar que el que estava passant era **la lluita per conservar el poder d'una classe molt minoritària en contra de la gran majoria de la població. Era una lluita de classes en què les classes dominants feien servir tota la repressió per tal de mantenir-se en el poder.** Era molt fàcil veure les causes del cop militar, i de tot això gairebé no se'n parla, a la pel·lícula.

En realitat, milers d'espanyols no van compartir l'admiració per la figura d'Unamuno que transmet el llargmetratge. Va ser una figura patètica, allunyada de la realitat que l'envoltava en uns moments clau en la història d'aquest país i que va jugar un paper important a crear la cultura de la qual va sorgir el nacionalcatolicisme, la versió espanyola del feixisme europeu. La seva presa de consciència de la crueltat dels colpistes i la seva denúncia és valuosa i cal aplaudir-la, però és dramàticament insuficient. El que també trobo a faltar a la pel·lícula és una explicació del per què va tenir lloc el cop militar i per què era previsible que passés. I també trobo a faltar el significat de la denúncia que va fer Unamuno als colpistes. El ***"viva la muerte y mueran los intelectuales"*** no era un exabrupte de Millán-Astray. Era una presentació de la política cultural del feixisme, i aquest general va ser el responsable de l'oficina de Premsa i Propaganda del règim, i el fundador de **Radio Nacional de España**. La seva intenció era assassinar i eliminar la cultura democràtica i republicana del país, i substituir-la de dalt a baix.

En aquesta campanya, el terror va ser un component essencial, ja que va incloure assassinats, empresonaments i exili per a milers i milers de mestres i acadèmics, amb mesures enormement cruels

encaminades a eliminar tota una cultura democràtica i republicana, present a les polítiques públiques dels governs progressistes. **Només un any després del cop, l'any 1937, 50.000 mestres havien estat expedientats, fets que van comportar en molts casos assassinats, presó, expulsió i/o exili. I al final del cop, més del 40% del professorat universitari es va veure afectat. La famosa crema de llibres de la Gestapo a Alemanya va succeir també a Espanya. Guardo a casa meva una còpia d'un exemplar d'*El Capital*, que tenia el meu pare i que va poder recuperar mig estripat i mig cremat, exemplar que sempre va guardar al seu despatx fins que va morir, per recordar el que va significar el feixisme.**

Totes aquestes realitats han quedat ignorades o ocultades durant l'època democràtica com a conseqüència de l'excessiva adaptació de les esquerres al sistema borbònic, fins al punt que han establert una complicitat amb les dretes per no recuperar la història real d'aquest país, complicitat que ha assolit un nivell vergonyós quan l'Estat no ha anul·lat les sentències dels tribunals feixistes contra les víctimes de tant de terrorisme. La democràcia espanyola té limitacions enormes que expliquen des de l'encara extens subdesenvolupament social (la despesa pública social per càpita continua sent de les més baixes de la Unió Europea dels Quinze) fins a la manca de reconeixement de la

plurinacionalitat de l'Estat, **conseqüència del fet que no és una democràcia hereva del règim que la va interrompre. Sense desmerèixer tot el que s'ha aconseguit, no hi ha plena consciència a l'establishment polític, mediàtic i acadèmic espanyol del que queda encara per fer. I fins i tot avui estem veient el perill de retrocedir en allò que s'ha aconseguit.**

Les dretes espanyoles, que no van acceptar mai la seva responsabilitat per l'enorme dany que van crear els seus antecessors a les classes populars d'aquest país, avui s'estan radicalitzant en la seva ja estesa dretanització, i miren fins i tot amb nostàlgia aquell passat que ha estat dulcificat, la qual cosa ha estat possible per la complicitat de les esquerres governants amb les seves tímides i dramàticament insuficients polítiques de memòria històrica. Així de clar.